

De paus van het anarchisme
L. PATSOURAS, *The anarchism of Jean Grave*

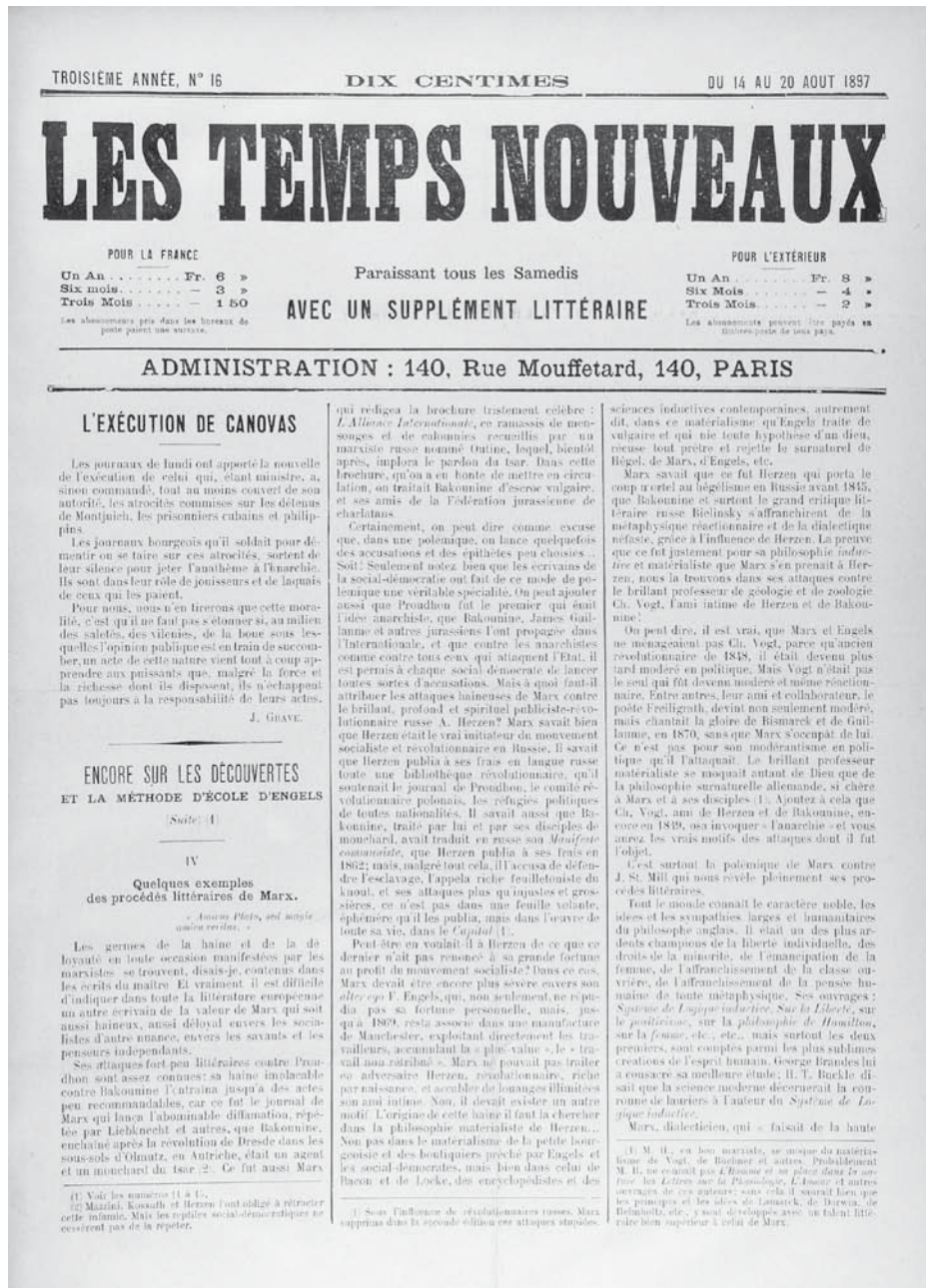
Willie Verhoysen

Tot de Eerste Wereldoorlog had het anarchisme in Frankrijk een niet geringe invloed op de linkervleugel van de socialistische beweging. Vooral met zijn morele en niet in de laatste plaats mutualistische opvattingen vond het anarchisme een zekere weerklank bij de opkomende arbeidersbeweging. Dat was in de eerste plaats de verdienste van Proudhon, een van de grondleggers van het anarchisme. Zijn opvattingen wedijverden met die van Marx in de Franse socialistische beweging. Na Proudhon, die in 1865 stierf, werd de fakkel overgenomen door Jean Grave. Hij ontwikkelde zich aan het einde van de 19e en begin 20e eeuw tot een van de belangrijkste voormannen van het Franse anarchisme. Hij had een enorm moreel gezag tot ver buiten de anarchistische beweging en werd om die reden ook wel de paus van de Franse anarchisten genoemd.

Met zijn bladen *Le Révolté/La Révolte* en later *Les Temps Nouveaux* was hij jarenlang een van de belangrijkste toonzetters van de Franse anarchistische beweging in een periode dat het anarchisme bij onze Zuiderburen vaak vereenzelvigd werd met bommengooiers. Het was de tijd dat menige - al dan niet door het anarchisme geïnspireerde - activist, meende met een bom de sociale rechtvaardigheid af te kunnen dwingen. Hoewel Grave zelf nooit bij een van deze terreurdaden was betrokken, werd hij wegens zijn anarchistische ideeën wel meerdere jaren de gevangenis ingestuurd.

Jean Grave werd in 1854 geboren als zoon van een molenaar die later schoenmaker in Parijs werd. Hij was een gepolitiseerde arbeider, die in zijn economische zaken

*Jean Grave (L. Patsouras, *The Anarchism of Jean Grave*, 2003)*

Exemplaar van *Les Temps Nouveaux* van 1897

mislukte. De jeugdige rebellie van Jean Grave tegen zijn ouders leidde ertoe dat hij het socialisme van zijn vader verwierp en het anarcho-communisme omarmde. Hoewel zijn ouders niet religieus waren, ontwikkelde Jean toch al op jonge leeftijd een antiklerikale houding. Hij werd ook sterk beïnvloed door het Parijse milieu van de kleine arbeiders-zelfstandigen waarin hij opgroeide, met hun kleine zaakjes en met hun initiatief voor ondernemerschap. Jean Grave was trouwens een van de weinige anarchistische voormannen van proletarische afkomst.

De Parijse Commune die in 1871 een kortstondig lichtend voorbeeld was voor een nieuwe socialistische samenleving oefende onmiskenbaar een grote invloed uit op Grave. De jongeman bood zich aan bij de Nationale Garde om Parijs te verdedigen, maar werd geweigerd omdat hij te klein was.

Aanvankelijk stond Grave vooral open voor de ideeën van Proudhon die met zijn mutualistische opvattingen rond 1860 een flinke invloed had verworven bij vele Franse arbeiders. Maar rond 1879 trad Grave toe tot een anarchistische groep, die Kropotkins anarcho-communisme aanhing. Grave ontpopte zich tot een begenadigd propagandist en journalist met een scherpe pen.

Vanaf 1880 werd de sfeer in Frankrijk in belangrijke mate medebepaald door wat het anarchisme van de daad wordt genoemd: het gooien van bommen. Het anarchisme van de daad leidde in ieder geval tot bitsige discussies in de anarchistische beweging en tot scherpe tegenstellingen tussen voor- en tegenstanders.

Syndicalisme of individualisme

In 1883 nam Jean Grave het succesvolle *La Révolte* over van Kropotkin, de anarchistische prins. De thuisbasis van het blad was weliswaar Genève, maar het werd vooral in Frankrijk gelezen. Grave slaagde er in korte tijd in om de oplage van het blad te verdubbelen van 1500 naar 3000 exemplaren. De hysteric in Frankrijk door de terreuraanslagen en de antimilitaristische uitspraken in zijn blad, brachten Grave na 1890 verscheidene keren in de cel. Na zijn ontslag uit de gevangenis in 1895, richtte hij een nieuw blad op, *Les Temps Nouveaux*. Bekende anarchistenvan als Kropotkin en Elisée Reclus werkten eraan mee. Het belang van *Les Temps Nouveaux* lag niet alleen in de publicatie van het blad zelf, maar ook in de uitgave van talloze pamfletten van de hand van Kropotkin, de Italiaan Malatesta en Grave zelf.

Grave werd in de periode rond de eeuwwisseling heen en weer geslingerd tussen de twee richtingen waar de anarchistische beweging naar neigde: enerzijds het syndicalisme en anderzijds het individualisme. Als gezaghebbend anarchist moest hij een koers bepalen tussen het syndicalisme dat voor organisatie van de arbeiders stond en het anarcho-individualisme dat zelfs de informele en tijdelijke organisatie van de wederkerige hulp voor de algemene samenleving afwees.

Hoewel Grave het op vele punten met de revolutionaire syndicalisten eens was, kon

hij zich principieel toch niet vinden in een permanente organisatie waar het anarcho-syndicalisme voor stond. Tijdens het internationaal anarchistisch congres in 1907 in Amsterdam sprak Grave zich met de meeste Franse anarchisten uit tegen het anarcho-syndicalisme. De syndicalisten onderschatten volgens Grave het gevaar van de permanente organisatie. Hij beschouwde een permanente organisatie als een partij, als een kleine staat in de staat. Maar aan de andere kant dreigde het gevaar van het antisociale individualisme. Het gevolg van deze opstelling was in ieder geval dat het Franse anarchisme de band verloor met de arbeidersbeweging wat tot zijn teloorgang leidde als mogelijke vooraanstaande revolutionaire beweging.

De weifelende houding van Grave werd nog eens onderstreept tijdens het Franse anarchistisch congres in 1913. Weliswaar stemde hij met de meerderheid mee om een federatie van Franse anarchisten te vormen, maar tegelijk wees hij op het gevaar van permanente organisatie. Dat de federatie er toch kwam, had vooral met de tijdsomstandigheden te maken. Een dreigende wereldoorlog hing als een zwaard van Damocles boven West-Europa. Om daartegen een adequate campagne uit te werken bestond bij vele anarchisten de behoefte aan meer organisatie. De federatie kwam echter niet uit de startblokken omdat de anarchisten ingehaald werden door de oorlog die al in 1914 uitbrak.

Het antimilitarisme waarmee de internationale socialistische beweging dacht een oorlog in West-Europa te kunnen voorkomen, bleek als los zand aan elkaar te hangen, toen zowel de Duitse als de Franse regering met veel trompetgeschal hun jeugdige onderdanen het slagveld opstuurden. Al zingend trokken de soldaten aan beide kanten ten strijde, met in het achterhoofd dat ze rond Kerstmis 1914 weer thuis zouden zijn. Velen vermoedden toen nog niet dat de nachtmerrie in de loopgraven vier jaar zou duren en vele miljoenen slachtoffers zou eisen.

Steun aan de geallieerden

Het waren overigens niet alleen de sociaal-democratische broeders die met getrokken messen tegenover elkaar kwamen te staan. De Grote Oorlog trok ook een zware wissel op de anarchistische beweging. Een aantal vooraanstaande anarchisten onder wie Kropotkin en Grave ondertekenden in november 1914 een petitie waarin werd opgeroepen tot steun aan de geallieerden. Grave argumenteerde dat steun aan Frankrijk strijd voor de vrijheid betekende. Samen met Kropotkin vreesde hij dat een militaire nederlaag de revolutionaire Franse traditie zou ondermijnen en de weg zou vrijmaken voor de reactionaire krachten in het land.

Dat Grave deze oproep steunde was wel verrassend. Hij stond namelijk bekend als een uitgesproken antimilitarist, feitelijk was hij een radicale pacifist. Er zijn aanwijzingen dat de invloed van Kropotkin op deze stellingname van Grave van doorslaggevende betekenis is geweest. Feit is wel dat, toen Grave zich eenmaal had laten overhalen, hij

zich ook volledig achter de groep schaarde die vóór de oorlog was. De animositeit onder de anarchisten over de oorlog werd nog groter toen een groep anarchisten onder wie Malatesta, Grave en Kropotkin verweet dat ze hun anarchistische principes overboord gooiden. Toen Grave in 1919 naar Frankrijk terugkeerde, werd hij geconfronteerd met een anarchistische beweging die flink aan belang had ingeboet onder invloed van de Russische Revolutie in 1917. Met de Russische Revolutie als lichtend voorbeeld, was het tij na de oorlog gekeerd ten gunste van de communisten. In zoverre zelfs dat de kritiek van Grave op het communisme niet werd geslikt door de revolutionaire syndicalisten, waardoor de anarchistische beweging nog verder geïsoleerd raakte. Niettemin bleef Grave tot aan zijn dood in 1939 een onvermoeibaar propagandist van het anarchisme. Hoewel Grave jaren in de gevangenis doorbracht en lijdzaam moest toezien op het aftakelen van de anarchistische beweging, werd zijn geest nooit gebroken en bleef hij zich inzetten voor datgene wat hem het meest dierbaar was: vrijheid en broederschap.

L. Patsouras, *The anarchism of Jean Grave. Editor, journalist and militant*, Montréal/New York/London: Black Rose Books, 2003.